

Сара МАЈСТОРОВИЋ

БЕЗВРЕМЕЊЕ ТЕКСТА

Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

(*Савремено српско јесништво и ново средњовековље: византијске теме и мотиви, зборник радова, приредили: Светлана Томин и Милан Громовић, Филозофски факултет у Новом Саду, 2020, 216 стр.*)

Зборник радова *Савремено српско јесништво и ново средњовековље: византијске теме и мотиви* настао је после истоименог округлог стола одржаног на Филозофском факултету у Новом Саду, 26. септембра 2020. године. Истраживања су реализована на Одсеку за српску књижевност, у склопу пројекта „Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности“ под руководством проф. др Светлане Томин и покровитељством Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Зборнику су радове приложили млади истраживачи Филозофског факултета у Новом Саду, али и аутори из Источног Сарајева, Ниша, Београда. Такође, успостављена је сарадња с Друштвом за српске студије Северне Америке (North American Society for Serbian Studies), у чијем ће научном часопису *Serbian Studies* радови с округлог стола бити објављени.

Иако је полазиште тематско-мотивско, истраживање веза између српске књижевности и Византије у овом зборнику надилази ту раван, будући да се сагледавају и историјске, филозофске и естетичке споне. У радовима се прецизно дефинише појам „новог средњовековља“ које чини окосницу многих истраживања, и успоставља јасно теоријско разграничење између византијске и старе српске поезије. Под одредницом „савремено српско песништво“ подразумева се стваралаштво друге половине двадесетог и прве деценије двадесет и првог века. Иновативни методолошки плурализам систематизован је хронолошким приступом темама радова. Зборник је подељен у четири целине чији наслови одговарају називима сесија округлог стола: „Стећци новог средњовековља“, „Митска Византија и ново средњовековље“, „Наслеђа новог средњовековља“ и „Ново средњовековље у призиву традиција.“

У првој целини, чији се наслов може и метафорички читати као „стубови новог средњовековља“, аутор Борјан Митровић у раду „Нови историзам и ново средњовековље– ко-текст стећака“, испитује стварање наратива после Другог светског рата о стећцима као богумилском наслеђу, као и потоње песничке тематизације стећака. Митровић примењује методолошка усмерења новог историзма и

материјализма, као и ново средњовековље према идејама Николаја Берђајева „о смјени цивилизацијских парадигми“ (15) и новој религиозности. Аутор испитује како су политичка и идеолошка струјања утицала на формирање јавног мњења, чак упркос неслагања званичне историјске науке. Истражује и улогу песничке збирке Мака Диздара *Камени сјавач* (1966) у овом процесу, као и супротстављене идеје у збирци Рајка Петрова Нога *Не ѿикај у ме* (2008). Ногова збирка није могла допринети стварању слике о стећцима у првим деценијама после рата, али им накнадно „даје (и) ’канонски’ хришћански, православни контекст“ (23) док се у поетичком смислу Ного „ослања на оне видове реферисања на средњовековље [...] који би се дијелом могли подвести под појам новог средњовековља, тј. идеје о враћању хришћанске, православне духовне компоненте поезији“ (22).

У следећем поглављу, „Митска Византија и ново средњовековље“, везе савремене српске поезије с Византијом испитане су на плану интертекстуалности, симболике, тона, тема и мотива. У раду „Византија и поезија Милорада Павића“ Јелене Марићевић Балаћ предмет анализе је издање Павићевих сабраних песама *Анахоретѝ у Њујорку* (1990), које чине песничке књиге *Палимјесетѝи* (1967), *Месечев камен* (1971) и *Душе се кујају ѝоследњи ѝуѝи* (1982). Ауторка уочава присуство елемената византијске културе „на експлицитном и имплицитном нивоу. Експлицитнији слојеви [...] су сагледиви на нивоу жанровске одређености задате насловима и стилске специфичности језика, а имплицитни су у непосредној корелацији са њима“ (45). Проучава се дијалогски однос између византијског и старог српског наслеђа кроз жанр молитве и службе, као и путем употребе елемената црквенословенског језика. Доказује се да иако лингвистички, ови елементи својом конотативношћу доприносе симболичкој равни текста. Ауторка указује на важност средњовековног *Романа о Троји* и *Српске Александриде* за разумевање књиге *Месечев камен*, док на мотивском плану уочава византијске елементе у семантизацији птице и јабуке. Вишеструка повезаност Павићеве поезије с Византијом указује на снажну укорјењеност у њеној традицији.

У раду „Средњовековни топоси у поезији Новице Тадића“ ауторка Јелена Младеновић истражује топосе ауторске скромности и грешности, с општим местима невоља при стварању и зазивања светитеља. Испитује се и Тадићев амбивалентан однос према традицији, који се креће „од blasphemичног [...] до реактивирања покајног и молитвеног тона у оквиру византијског канона и афирмацији хришћанског учења“ (65). У огледу се истиче да је за разумевање те двојности важно сагледати Тадићеву поезију и у контексту тенденције постмодернизма да монолитност значења замени плурализмом. Такође, потоњи заокрет може се „читати у оквиру новог средњовековља“ (66) сагласно с реактуализацијом византијских мотива у српској поезији послератног модернизма. Младеновићева Тадићеву ду-

ховност смешта у оквиру поетске религиозности, испитујући улогу гротеске и фантазмагорије у осликавању духовне кризе савременог доба. Сагледава се улога топоса грешности у превазилажењу те кризе („Ветру“, „Клетва“) и његова артикулација у жанровима молитве и плача („Молитва за нерођеног“), као и путем новосредњовековне употребе средњовековних општих места („Два записа“, „Диптих“). Истражује се и место писања у процесу покајања и спасења („Отимач“, „Гатка о израслинама“).

Тема целине „Наслеђа новог средњовековља“ сагледана је у контексту просветитељства и модернизма као књижевних праваца. У раду „Неомедијевализам и критика просветитељства у последњим двема збиркама Ивана В. Лалића“ Ирена Плаовић одређује неомедијевализам као особину „културе да бира пред-модерну традицију као своје полазиште“ (94). Изједначивши термин с „новим средњовековљем“, ауторка указује на његову супротстављеност модернизму и амбивалентан однос према постмодернизму. Инхерентна овом ставу је критика просветитељства „која хоће да превазиђе дисконтинуитете, да реafirмише давно одбачене традиције, градећи слику континуираног трајања“ (101). На том трагу, поезија Ивана В. Лалића „није наивно реактивирање епохе на идејном плану – то је управо препознавање нечега празног у садашњости“ (102). Ауторка у песми “*Voyage philosophique*” уочава и теоријски утемељује песникову критику рационализма путем симбола и метафоре, као и кроз дијалог с фигурама и местима о којима се у кључу просветитељства говори у суперлативу (Холандија, Дени Дидро). Насупрот томе, доказује да се по својим формалним и садржинским карактеристикама збирка *Четири канона* заснива „на поверењу у средњовековну просвећеност“ (115).

У раду „Проблеми поетичке реактуелизације средњовековног наслеђа у послератном модернизму“ Марко Радуловић кроз анализу „српсковиантијског“ новосредњовековног усмерења код знаменитих песника послератног модернизма (Васка Попе, Миодрага Павловића, Ивана В. Лалића, Љубомира Симовића) настоји одговорити на питање „да ли је средњовековно наслеђе само део индивидуалног песничког памћења или припада ширем духовном бићу српске историје и културе“ (124). Аутор најпре тумачи однос према средњовековном наслеђу и новосредњовековљу у релевантној литератури, затим указује на постојање тематско-мотивског и чак језичког континуитета са средњовековљем, који сеже чак од романтизма (Лаза Костић), кроз читав двадесети век (Винавер, Бојић, Ракић, Петровић, Дучић, Настасијевић). У послератном периоду „код песника се примећују извесне теме и мотиви, а пре свега начини реактивирања тог наслеђа, који су им заједнички и који проистичу из модерничке поетике“ (138). Радуловић истражује елементе ове поетике, указујући на то да неки од најзначајнијих „настају управо као резултат плодотворног сусрета модерне и средњовековне свести“ (139).

Последње поглавље „Ново средњовековље у призиву традиција“ следи имплицитну хронолошку нит зборника, тематизујући песништво неоавангардног усмерења, као и оно које припада нашој савремености у најужем смислу те речи. Најпре у раду „Средњовековна мултимедија & неоавангардна визуелна поезија“ Милош Јоцић истражује везу неоавангардног дела Владана Радовановића са средњовековном визуелном књижевношћу. Радовановићева уметничка стратегија „воковизуел“ подразумева повезивање текста и слике „најчешће кроз различита графичка, типографска уобличавања вербалног материјала на простору странице“ (156), с тим што њену легитимност проналази „у читавој тајновитој традицији европске визуелне књижевности [...] од античке [...] до савремене епохе“ (157). Јоцић упознаје читаоца с одликама, развојем и специфичностима те традиције, елаборирајући Радовановићеве везе с њом на плану тема, мотива, и технике (*Пустоловина*, *Сазвежђа као слова*), и истичући везу с Рабаном Мавром (Hrabanus Maurus), надахнутим визуелним књижевником средњег века. Анализом се утврђује да је ово раздобље „једно од изворишта многих „експерименталних“ постопака у неоавангардној књижевности“ (180).

У раду „Реактуализација српског и византијског литургијског наслеђа у поезији Слободана Костића“ Милан Громовић истражује жанровску, ритмичку и тематско-мотивску реинтерпретацију, успостављајући при томе јасну дистинкцију између сродног али различитог српског и византијског наслеђа. Аутор истиче естетске квалитете литургијских текстова који „са собом носе метрику, ритам, слој звучања духовног промишљања једног времена“ (186). Ново средњовековље ова својства, између осталих, преузима, с тим што песник постаје „актер комуникационог процеса у којем је осећај божанског присуства [...] везивно ткиво тематско-мотивске структуре“ (189). Громовић контекстуализује поетички положај Слободана Костића спрам послератних модерниста и песника духовне лирике, учивши доживљај Византије као „путоказа према литургијским текстовима, а, пре свега, *Библији*“ (191). Аутор уобличује и анализира важне аспекте Костићеве поетике хронотопичности (*Жилишће*, „Повратак“), заумног језика („Кос“), молитвеног смираја (*Покајничке џесме*) и иконичности („Грачанички храм“, „Ода“).

Значајан научни допринос зборника *Савремено српско џесништво и ново средњовековље: византијске џеме и мошви* огледа се у расветљавању специфичних и оригиналних одлика српске књижевности њеним постављањем у контекст богате византијске традиције. Указује се на континуитет културолошке повезаности с Византијом и, следствено томе, античким изворима европске цивилизације. Сагледавајући одлике ових веза у садашњици, истраживања долазе до важних увида о рефлексима средњовековне у савременој књижевности.